

Józef Szymański (1931-2011)

Można by rzec, że Józefa Szymańskiego pasjonowały zaledwie trzy kierunki badań i im to poświęcił swoje życie naukowe. Bibliografia prac profesora, około 400 pozycji¹, to przede wszystkim publikacje z zakresu dziejów Kościoła katolickiego ze szczególnym uwzględnieniem roli kanonikatu, dzieje i edycje źródłowe dotyczące Wojnicza oraz szeroka panorama tekstów z zakresu nauk pomocniczych historii². Gros jego prac naukowych dotyczy mediewistyki oraz epoki nowożytnej.

Kierunkom przyszłych badań naukowych bieg nadały wydarzenia z młodości Józefa Szymańskiego, urodzonego w Wojniczu 13 lutego 1931 r., gdzie odbył edukację podstawową. Kolejnym etapem nauki było gimnazjum i seminarium duchowne w Tarnowie. To ostatnie, ukończone bez otrzymania święceń kapłańskich, dało przyszłemu historykowi świetne podstawy do badań nad dziejami i organizacją Kościoła. Studia magisterskie w zakresie historii Józef Szymański ukończył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie w roku 1957. Tam rozwijał swój warsztat naukowy pod okiem profesorów Mieczysława Żywczyńskiego³, Andrzeja Wojtkowskiego⁴ oraz Jerzego Kłoczowskiego⁵.

Doktorat Józefa Szymańskiego powstał na seminarium prowadzonym przez profesora Aleksandra Gieysztora, w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ Bibliografia prac Józefa Szymańskiego, zestawiała A. Matczuk, w: *Discernere vera ac falsa*. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin, Lublin 1992 [*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio F, Historia, vol. XLV, 1990]; uzupełnienia w: *Drogą historii*. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 10-22. Tam też wykaz publikacji o profesorze.

² Po śmierci prof. Józefa Szymańskiego ukazało się wiele wspomnień, wśród nich m.in. K. Skupieński, *Mistrz – nie byłoby nas bez Ciebie*, Wiadomości Uniwersyteckie. Miesięcznik Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, nr 3, s. 35; M. Antoniewicz, *Wielkość Mistrza*. Mowa wygłoszona w czasie uroczystości pogrzebowych ŚP Profesora Józefa Szymańskiego w kościele akademickim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 28 października 2011 r., tamże, 36-37; B. Trelińska, *Józef Szymański*. Profesor, Wychowawca. Wspomnienia, tamże, s. 37-38; M. Juda, *Profesor Józef Szymański jako organizator i kierownik studiów bibliotekoznawczych w UMCS w Lublinie*, tamże, s. 39-42.

³ Mieczysław Żywczyński (ur. 13 stycznia 1901 r. w Warszawie, zm. 21 lutego 1978 r. w Lublinie) – ksiądz, profesor, kierownik katedry Historii Kościoła KUL.

⁴ Andrzej Wojtkowski (ur. 20 listopada 1891 r. w Jeziorzu, zm. 7 czerwca 1975 r. w Lublinie) – historyk, profesor i dziekan Wydziału Nauk Humanistycznych KUL, poseł na Sejm PRL I kadencji.

⁵ Jerzy Kazimierz Kłoczowski (ur. 29 grudnia 1924 r. w Bogdanach Wielkich) – profesor i wykładowca KUL, historyk m.in. dziejów chrześcijaństwa na ziemiach polskich, senator I kadencji.

Rozprawa poświęcona kanonikowi świeckiemu w Małopolsce⁶ została obroniona na Uniwersytecie Warszawskim w 1964 r.

Józef Szymański w swoim życiu zawodowym związany był z kilkoma placówkami naukowymi. W 1963 r. rozpoczął pracę jako adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Choć potem pracował przejściowo w kilku innych instytucjach naukowych (w latach 1970-1972 w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk, następnie do 1976 r. był docentem na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach), to właśnie z UMCS związał się na stałe, powracając w 1976 r. do Instytutu Historii, gdzie powierzono mu stworzenie Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i Bibliotekoznawstwa. W latach 1982-1984 UMCS powierzył mu swój najwyższy urząd – został wybrany rektorem tej uczelni. Profesor wydatnie przyczynił się do powołania do życia i organizacji Wyższej Szkoły Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu – Studium Generale Sandomiriense, która powstała w 1995 r.

Pierwsze publikacje naukowe pojawiły się w 1958 r., już w następnym zaś powstała praca o kanonikacie wojnickim. Wybór obszaru badań nie był przypadkowy. Pochodząc z Wojnicza, dokonał dla tego miasta rzeczy niebywałej. Przez pół wieku publikował prace związane z dziejami miasta, potrafiąc animować także swoich współpracowników do poświęcania trudu badawczego na rzecz swej rodzinnej miejscowości⁷, co w rezultacie doprowadziło do powstania monografii Wojnicza oraz licznych edycji źródłowych. Dbając o „swoje miasto”, profesor Szymański pisywał nie tylko prace stricte historyczne, ale także popularyzował dzieje niewielkiego, acz bliskiego mu miejsca. Powstała z inicjatywy profesora seria *Zeszyty Wojnickie* to nie tylko edycja źródeł do dziejów miasta, to także program badawczo-dydaktyczny uczonego i jego współpracowników, który dzisiaj już niewiele osób potrafiłoby zrealizować. Dzięki tej współpracy pozostawił grono badaczy, których „wypozażył” w wyśmienity warsztat naukowy. Ta inicjatywa Józefa Szymańskiego doprowadziła do ukazania się ponad 40 woluminów omawiających źródła do dziejów dzisiaj niespełna czterotysięcznego Wojnicza.

Każdy nowy projekt badawczy profesor Szymański poprzedzał gruntowną kwerendą źródeł i lektur, co z kolei miało wpływ na charakter publikowanych przez niego licznych recenzji. Nie były to pobieżne omówienia ani dytyramby na cześć autorów, ale teksty podejmujące rzetelną dyskusję naukową.

Profesor był też autorem „dziwnych omówień”. Mianowicie analizował zawartość kolejnych tomów bibliografii historii Polski. Kto dziś na bieżąco śledzi publikowane tomy *Bibliografii*? Wiedzą na temat trendów obecnych w polskich badaniach naukowych oraz „przykazaniom” zapobiegającym marnotrawieniu wysiłków badawczych Józef Szymański dzielił się na łamach „Revue d’Histoire Ecclesiastique”.

⁶ *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII wieku. Przemiany oraz uwarunkowania gospodarczo-społeczne oraz polityczne*. Publikacja tekstu: J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce: od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995.

⁷ W. Krawczuk, P. Miodunka, K. Nabiałek, *Dzieje Wojnicza od XVI do XVIII wieku*, Wojnicz 2009.

Jak wspomniano wyżej, oprócz badań nad dziejami Wojnicza (w 1967 r. opublikował monografię miasta⁸) Józef Szymański interesował się problematyką organizacji Kościoła katolickiego na ziemiach polskich. Przy czym w swoich publikacjach szczególny nacisk kładł na sprawy związane z funkcjonowaniem kapituł, i tak w 1962 r. opublikował monografię kapituły wojnickiej⁹. Podsumowaniem badań nad organizacją kościoła, a także jego rolę w kształceniu społeczeństwa był opublikowany w 1968 r. obszerny (ss. 106) rozdział, pt. *Biskupstwa polskie wieków średnich. Organizacja i funkcje*, zamieszczony w pracy zbiorowej pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*¹⁰.

Rozległe badania i kwerendy dotyczące kolejnego obszaru zainteresowań Józefa Szymańskiego – katalogów biskupów pozwoliły w 1969 r. na publikację książki: *Z zagadnień średniowiecznej biografistyki. Katalogi dostojnicze. Studium źródłoznawcze*¹¹. Publikacja ta stała się podstawą przewodu habilitacyjnego przeprowadzonego na Uniwersytecie Warszawskim. Wraz z opublikowaniem katalogu biskupów w nowej serii *Monumenta Poloniae Historica*¹² Józef Szymański wszedł w krąg autorów jednej z ważniejszych w Polsce źródłowych serii wydawniczych.

W 1968 r. powstał pierwszy skrypt akademicki *Nauki pomocnicze historii*, podstawa wznawianego wielokrotnie podręcznika. Wkład Józefa Szymańskiego w badania związane z naukami pomocniczymi historii jest nie do przecenienia. Stworzył nową wizję nauk pomocniczych historii, posiadających własny warsztat pojęciowy i zakres badawczy. Nie oznacza, to że wcześniej nie było takich pojęć, ale nowa systematyka nauk pomocniczych wpłynęła znacząco na tematy podejmowane w tym zakresie. Konsekwentny w swoim poglądzie na wagę nauk pomocniczych historii Józef Szymański nie tylko rozwijał wraz z swoimi uczniami krąg badań, tworzył nie tylko podstawy metodyczne, ale także występował przeciwko tym, którzy próbowali zamknąć lub zminimalizować badania w zakresie nauk pomocniczych historii. Podręcznik był najważniejszym, ale nie jedynym tekstem opublikowanym przez Józefa Szymańskiego na ten temat¹³. W obliczu postmodernistycznego poglądu o tym, że naukowość poznania opartego na krytyce źródeł historycznych ma charakter mityczny, występował w obronie nauk pomocniczych historii, a Aleksander Gieysztor

⁸ J. Szymański, *Wojnicz. Dzieje i zabytki*, Wojnicz 1967. Do książki tej wracał wielokrotnie, aby już w ostatnich miesiącach życia opublikować jeszcze przewodnik po tym mieście (J. Szymański, *Przewodnik po Wojniczu inaczej, Wojnicz 2010*). Pamiętam, jak profesor cieszył się z opublikowania tej książki, mieliśmy okazję o tym rozmawiać, gdy był już w szpitalu.

⁹ J. Szymański, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu 1465-1786*, Lublin 1962. Ta 260-stronicowa książka została zauważona w środowisku badaczy i była wielokrotnie recenzowana.

¹⁰ *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1968.

¹¹ Publikacja w serii rozpraw habilitacyjnych ukazała się w Lublinie w 1968 r.

¹² *Katalogi episcoporum Cracoviensium, Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. i komentarz J. Szymański, w: *Monumenta Poloniae historica, Series nova*, t. 10, cz. 2, Warszawa 1974.

¹³ J. Szymański, *Problemy dydaktyczne nauk pomocniczych historii*, Wrocław 1975; tenże, *Nauki pomocnicze historii: przewodnik metodyczny*, Poznań, 1977; tenże, *Dzielić, czy integrować nauki pomocnicze historii?*, *Historyka* 9, 1979, s. 3-16; tenże, *Odchodzenie od pozytywistycznego modelu nauk pomocniczych historii*, w: *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 1, Katowice 1979, s. 75-82.

ukuł określenie „lubelska szkoła nauk pomocniczych historii”. Określenie to nie odnosi się jedynie do prac naukowych podejmowanych przez pracowników Zakładu Nauk Pomocniczych Historii, ale do szerokiego ujęcia badań w tym zakresie. Kiedy przed kilkanaście laty zainicjowałem powstanie serii podręczników poszczególnych dyscyplin nauk pomocniczych historii, Józef Szymański brał aktywny udział w dyskusjach na temat kształtu serii NPH publikowanej obecnie przez Instytut Historii PAN i Wydawnictwo DiG pod redakcją profesora Andrzeja Rachuby i piszącego te słowa.

Józef Szymański wraz z profesor Barbarą Trelińską jest także współautorem *Instrukcji wydawniczej do źródeł epigraficznych*¹⁴. Choć odnosi się ona do przekazów powstałych do końca XVIII w., jest ciągle podstawowym odniesieniem dla tej dyscypliny. Jej powstanie było możliwe dzięki szerokim badaniom epigraficznym zainicjowanym na terenie Polski przez profesora Szymańskiego, których efektem stał się publikowany od 1975 r. *Corpus inscriptionum Poloniae*. Po raz pierwszy pomysł i zakres proponowanych prac Józef Szymański ogłosił podczas konferencji metodologicznej poświęconej naukom pomocniczym w Katowicach (sesje te były także jego pomysłem). Tekst na ten temat ukazał się w 1973 r. Zarys prac nad pierwszym tomem *Corpusu* został skonkretyzowany w ramach porozumienia pomiędzy Muzeum Świętokrzyskim (dzisiaj Narodowym) w Kielcach a samym inicjatorem przygotowania tomu w 1971 r. W 1975 r. ukazał się pierwszy tom *Corpusu*, zawierający wyniki badań z miasta Kielce i powiatu kieleckiego. W kolejnych latach ukazywały się pojedyncze zeszyty obejmujące przebadane obszary. Prace te nie zostały zakończone, ale dały asumpt do podejmowania kolejnych badań poświęconych epigrafice. Choć można powiedzieć, że to już Szymon Starowolski w *Monumenta Sarmatarum*¹⁵ rozpoczął prace nad zinwentaryzowaniem inskrypcji na ziemiach polskich, to niewątpliwie Józef Szymański opracował metodę badawczą staropolskiej epigrafiki¹⁶. Badania nad epigrafiką staropolską były swego rodzaju ówczesnym „grantem” badawczym polskich historyków. Uaktywniły naukowców ze wszystkich uniwersytetów w kraju oraz studentów, którzy mogli współpracować nad tym projektem podczas studenckich obozów i objazdów naukowych.

W roku 1975 ukazała się książka *Pismo łacińskie i jego rola w kulturze*, w której autor dał swój wykład na temat komunikacji społecznej i szczególnej roli, jaką ma dla niej sposób zapisu przekazu.

Po piśmie, które Józef Szymański badał kompleksowo, czego wyrazem były także publikacje kolejnych tomów *Corpusu*, przyszedł czas na heraldykę. W latach osiemdziesiątych XX w. Józef Szymański opublikował kilka artykułów z tego zakresu, aby w 1993 r. wydać swój *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*¹⁷. Nie był to koniec korpusowego potraktowania herbów funkcjonujących w Polsce. W osiem lat

¹⁴ Tenże, B. Trelińska, Instrukcja wydawnicza do źródeł epigraficznych, Lublin 2003.

¹⁵ S. Starowolski (S. Starovolscio), *Monumenta Sarmatarum, viam universae carnis ingressorum*, Cracoviae 1655.

¹⁶ Epigrafika XIX i XX w. znalazła się w centrum zainteresowań badaczy warszawskich na czele z dr. Andrzejem Biernatem, a po latach dołączył do tego nurtu także piszący te słowa, nie zapominając jednak o wiekach wcześniejszych.

¹⁷ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993.

później ukazał się *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*¹⁸. Przy powstawaniu tej książki miałem okazję współpracować z profesorem Szymańskim jako wydawca, ale nie tylko. Toczyliśmy długie rozmowy związane z heraldyką nowożytną. Wówczas też profesor Szymański zaczął namawiać mnie, by w przyszłości opublikować herbarze dla wieków XVII i XVIII, nad czym obecnie pracuję. O tym pomysle rozmawialiśmy z profesorem Szymańskim jeszcze na kilka tygodni przed jego śmiercią, która nastąpiła w Lublinie 23 października 2011 r.

Jako *post scriptum* chciałbym przypomnieć swoje pierwsze spotkanie z profesorem Szymańskim, gdzieś ok. 1991 r. Wówczas przed Salą im. Joachima Lelewela w Instytucie Historii PAN miałem okazję komentować maszynopis pracy, która potem została opublikowana jako wspomniany wyżej *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*. Ponieważ miałem jakieś uwagi krytyczne, wypowiadałem je głośno, nie wiedząc, że za mną stoi autor. Owe komentarze nigdy nie wpłynęły negatywnie na nasze kontakty, a wręcz odwrotnie – mieliśmy sposobność potem wielokrotnie dyskutować na tematy nas cieszące, i to nie tylko heraldyczne. Jedną z takich okazji była wspólna praca społeczna w Polskim Towarzystwie Heraldycznym, którego profesor był członkiem honorowym. Między innymi to na forum Towarzystwa dyskutowaliśmy po 1989 r. o kształcie herbu, jaki powinien być przywrócony Polsce. Wówczas obaj uważaliśmy, że powinien to być wzór z 1927 r., nie dlatego, że herb ten był stworzony poprawnie z punktu widzenia heraldyki, bo mieliśmy co do tego wątpliwości, ale dlatego, że właśnie znak w tej postaci jest symbolem, za który walczyły kolejne pokolenia Polaków, powinien być on zatem herbem odrodzonego suwerennego państwa. Profesor jeszcze wielokrotnie zabierał głos w sprawie symboli państwowych (w tym także wojskowych) w różnych gremiach, w tym na forum specjalnej komisji powołanej przez Sejm¹⁹. Jego głos zawsze się liczył.

Profesor Józef Szymański pozostał w naszej pamięci – takim jakim był za życia – Mistrzem wielu historyków. Jego działalność dydaktyczno-naukowa zaowocowała licznymi doktoratami i jeszcze liczniejszymi pracami magisterskimi. Dzisiaj uczniowie profesora mają już własne grono naukowych wychowanków. Na podstawie ich twórczości naukowej widać, jak kierunki badań mistrza odcisnęły piętno na zainteresowaniach naukowych kolejnych pokoleń badaczy. Profesor Barbara Trelińska kontynuowała badania nad dyplomatyką, heraldyką i epigrafiką; profesor Krzysztof Skupieński pracuje nad dziejami kancelarii, dyplomatyką, notariatem, pismem²⁰; profesor Maria Juda rozwija badania związane z książką drukowaną i rękopiśmienną²¹; profesor Marcei Antoniewicz bada dawne piśmiennictwo historiograficzne, elity i heraldykę litewską. Wśród tematów podejmowanych przez innych uczniów Józefa

¹⁸ Tenże, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa 2001.

¹⁹ Sprawom symboliki państwowej poświęcił niezmiernie ważny tekst pt. *Reddidit Victricia Signa Polonis. W sprawie konstytucyjnego zapisu o Znakach Rzeczypospolitej*, który ukazał się w wyborze jego prac (J. Szymański, *Reddidit Victricia Signa Polonis. W sprawie konstytucyjnego zapisu o Znakach Rzeczypospolitej*, w: *Opera Minora Selecta Josephi Szymański*, red. i oprac. T. Giergiel, B. Trelińska, Warszawa 2009).

²⁰ K. Skupieński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 1997.

²¹ M. Juda, *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, Lublin 2001.

Szymańskiego znajdują się te związane z symboliką znaków cechowych, herbu państwowego, herbów miejskich, przywilejów drukarskich, ale także kwestie związane z komunikacją społeczną, kalendarografią, funkcjonowaniem dawnej książki, funkcjami bibliografii w historiografii, dyplomatyką, funkcjonowaniem i organizacją kancelarii w okresie średniowiecza i w epoce staropolskiej, a także badania nad elitami społecznymi²².

Mimo trudnego charakteru profesora, jego uczniowie opiekowali się nim przez wiele lat, gdy przebywał w szpitalach i chorował w domu. Poświęcili mu dwie książki pamiątkowe²³, a w pięćdziesięciolecie pracy naukowej przygotowali do wydania zbiór jego trzydziestu najważniejszych tekstów naukowych²⁴. Niestety z powodu choroby uczony nie mógł przybyć na tę uroczystość, ale przygotował „list otwarty”, gdzie przedstawił interesującą i barwną opowieść na temat swojego życia naukowego, pasji, ale i trudności, jakie mu robiono w jego pracy naukowo-organizacyjnej.

Józef Szymański był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Pogrzeb Józefa Szymańskiego zgromadził wielu jego uczniów, przyjaciół, przedstawicieli środowisk uczelnianych z całej Polski. Profesor spoczął na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie 28 października 2011 r. po mszy w kościele akademickim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Sławomir Górzyński

²² W 1991 r. ukazała się Bibliografia prac profesora Józefa Szymańskiego oraz wykaz prac doktorskich i magisterskich wykonanych pod jego kierunkiem [za lata 1958-1990], oprac. P. Dymmel i A. Matczuk, Lublin 1991, kontynuację tego wykazu możemy znaleźć w bazie OPI <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtype=opis&objectId=29553&lang=pl> [dostęp 2015-01-17].

²³ Discernere vera ac falsa (jak w przyp. 1) oraz Drogą historii (jak w przyp. 1).

²⁴ Opera Minora Selecta Josephi Szymański (jak w przyp. 19).